

DE DEENSE AUTEUR HERMAN BANG OP BEZOEK IN HET GROOT BEGIJNHOF VAN GENT

In een essay over de reisherinneringen van Nederlanders stelde Anna Geurts: ‘Een vreemde omgeving, de verstoring van routines en de noodzaak vervoer en accommodatie te regelen verhoogden op reis het ruimtelijk bewustzijn.’¹ Dat was ongetwijfeld ook zo toen Herman Bang (1857-1912) in 1880 Gent

bezoekt. Bang was een van de auteurs die, samen met Hendrik Pontoppidan en anderen, tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw de vernieuwing van de Deense letterkunde hebben ingeluid². Hij was amper twintig jaar oud toen hij in 1877 in het blad *Berlingske Tidende* debuteerde. Drie jaar later was hij als journalist verbonden aan het blad *Nationaltidende*, en volgens Vivian Greene-Gantzberg was het de bedoeling dat Bang vanuit Brussel bijdragen zou schrijven over de ‘wereldtentoonstelling’ die dat jaar in Brussel doorging³. Maar de schaal van de tentoonstelling was bescheidener. Met het gebeuren wilde men de vijftigjarige onafhankelijkheid in de verf zetten.

Het ging dan ook om een ‘nationale’ tentoonstelling. Deze druk bezochte tentoonstelling werd geopend op 16 juni 1880 en de officiële sluiting was

voorzien op 16 oktober, maar in feite konden de bezoekers er terecht tot 1 november⁴.

Achteraf bekeken was 1880 een bewogen jaar voor de jonge schrijver. Hij bezocht niet alleen Düsseldorf, Brussel, Gent en Geel, hij publiceerde ook zijn eerste roman, *Haabløse Slægter (Een ondergaand geslacht)*, een boek dat vrij snel in beslag werd genomen. Dat jaar werden ook voor het eerst symptomen van een psychische aandoening vastgesteld, en Bang wilde tijdens zijn bezoek aan België een Franse dokter raadplegen. De uitstap naar Geel, waar patiënten met een geestelijke problematiek op een zeer vooruitstrevende manier werden behandeld, was wellicht niet alleen door journalistieke nieuwsgierigheid en ijver ingegeven. De reisindrukken werden in 1881 opgenomen in de bundel *Herhjemme og derude (Van hier en elders)*, en het is precies in die bundel dat ook het bezoek aan Gent werd beschreven.

De bundel bestaat vooral uit schetsen waarin de sociale problemen van die tijd aan bod komen. Herman Bang leunde op dat ogenblik dicht aan bij het realisme en het naturalisme, en in de inleiding beschrijft hij zijn journalistieke en poëtische uitgangspunten⁵. De opdracht van journalisten en auteurs bestond uit twee deelopdrachten: zorgvuldig waarnemen en daarna onbevangen getuigen. Bang heeft aan beide deeltaken veel aandacht besteed. In de hier onderzochte bundel berichtte hij over een schipbreuk en de ondermaatse reddingsdienst in Jutland. Hij beschreef kroegen waar arme werklieden hun weinige geld verspilden en wees op de uitbuiting van kinderen die met kranten leurden. Ook de begrafenis van armen en het leven aan boord van een emigrantenschip heeft hij indringend beschreven. Tijdens de negentiende eeuw trokken veel Zweden, Noren en in mindere mate Denen naar Amerika. De beschreven feiten zijn vaak wraakroepend. Bang was overigens van oordeel dat ook schilders dezelfde opdracht hadden. In Brussel maakte hij kennis met het werk van Charles de Groux (1825-1870) en Alfred Stevens (1823-1906). Bang verdedigde de realistische werken van De Groux. De dromerige vrouwen van Stevens bevestigden volgens Bang het burgerlijk streven naar een status quo.

In zijn schetsen van Gent en Geel, de enige buitenlandse reisberichten in *Herhjemme og derude*, heeft Bang ernaar gestreefd de realiteit zo goed mogelijk weer te geven. In het verslag over Geel wordt een vrij gedetailleerd beeld opgehangen van de begeleiding van de geesteszieken, maar het bevat eveneens details over de reisweg. Ook de beschrijving van het groot begijnhof in Gent bevat een aantal bijzonderheden. De titel, 'Nonnernes by', kan op twee verschillende manieren worden verklaard. Naast het klein begijnhof (het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hoye) waren er in Gent nog een nieuw groot

begijnhof (het Sint-Elisabethbegijnhof in Sint-Amandsberg) en een oud groot begijnhof dat moest wijken voor de stadsuitbreiding. Met drie begijnhoven was Gent een stad van en voor begijnen⁶, maar de titel kan ook gewoon als begijnhof worden gelezen, want de specifieke bouwwijze maakte van begijnhoven een stad in de stad. Meestal was een begijnhof ‘een rechthoekige en omwalde stad in de stad,’ een begrip dat niet alleen in de *Inventaris van Onroerend Erfgoed* maar ook in de stadsgids van Guido Deseyn wordt gebruikt. Het begrip ‘stad in de stad’ werd in 1998 als een positieve eigenschap naar voren geschoven door de laatste grootjuffrouw van het groot begijnhof: ‘En zo’n rustig bestaan, binnen de veilige muren van een besloten begijnhof, sprak me als jong meisje wel aan.’⁸ Zowel het klein als het (eerste) groot begijnhof werden, zoals het Sint-Obrechtbegijnhof (‘Poortakker’), voor het eerst vermeld in de dertiende eeuw. Het laatste begijnhof was verweven met de stichting van een hospitaal door gravin Margaretha in 1278. Het verdween ongeveer vijfhonderd jaar later (1798). Wat tot vandaag als onroerend erfgoed bewaard bleef, geeft nog altijd een vrij goede indruk van hoe het ooit was, en het door Bang geschetste beeld wijkt daar maar weinig van af.

Het verhaal van Herman Bang begint met een lange volzin waarin hij als het ware al zijn indrukken heeft willen verwerken. Hij liep langs een boulevard waar soldaten onder zonnententen van drankgelegenheden luierden, langs een groot plein waar van trots zwellende, bezwete en rood aanlopende verkoopters in de middagzon heel hard schreeuwden achter hun halfvolle fruitkorven. Hij liep langs straten en stegen, over bruggen en door smalle, bochtige straatjes met ‘huizen die Jacob van Artevelde nog gekend moest hebben’, en waar mollige kinderen in het zand speelden. Het wasgoed hing te drogen aan touwen die de huizen met elkaar verbonden. Dat was de weg naar het begijnhof. ‘Vroeger lag het [begijnhof] bij de Brugse poort, verborgen achter grachten, afgeschermd door wallen, muren en een ijzeren poort. Het begijnhof werd gebouwd in woelige tijden, toen het zelfs voor begijnen niet veilig was.’ (HD, p. 217) Ook hun kostbare bezittingen moesten worden beschermd, maar het was allemaal lang geleden. Zeshonderd jaar lang bood de begijnengemeenschap het hoofd aan geweld, revolutie, de veranderende tijden en de maatschappelijke orde die daaruit voortvloeide. De macht van de grootjuffrouw werd niet aangetast. Jozef II respecteerde haar, de Jacobijnen hebben het haar niet moeilijk gemaakt, en zelfs Napoleon groette haar met eerbied – alleszins volgens Herman Bang⁹. De begijnen dachten dat de heiligen over hen waakten. De manier waarop Bang zijn lezers met het begijnhof kennis liet maken, doet denken aan de beschrijving in de reisgids van Karl Bædeker. In 1858 gaf hij zijn eerste gids voor België en Nederland uit. Tussen 1861 en 1914 ver-

schenen niet minder dan negentien drukken van *Belgien und Holland*. In de gids van 1868 las ik de volgende beschrijving: ‘Der grosse Beginenhof [...] am Brügger Thor, 1234 gegründet, ist eines der wenigen Nonnenstifte, welche Kaiser Joseph II. bestehen liess; auch die franz[ösische] Revolution ist spurlos an ihm vorbeigegangen.’¹⁰ Zoals alle auteurs wees ook Bædeker erop dat het begijnhof een stad in de stad was¹¹. Of Herman Bang gebruik heeft gemaakt van een reisgids met de op dat ogenblik meest recente informatie, en of het al dan niet een werk van Bædeker was, is niet te achterhalen. Dat de reiziger goed geïnformeerd was, staat wel vast, en dat blijkt ook uit het verhaal over zijn bezoek aan Geel. De kerngegevens over het toezicht op de patiënten en de manier waarop de gemeente in sectoren was verdeeld, leunden heel dicht aan bij de summiere voorstelling van Geel in de reisgids van Bædeker¹².

In een relativerende terugblik op het verleden noteerde de jonge reiziger: ‘Maar wat het hoofd biedt aan woelige tijden kan ten onder gaan in vredestijd, wat overeind blijft in stormweer begeeft het vaak wanneer het windstil is. Zo verging het de stad van de begijnen.’ (HD, p. 218) De bevolking van Gent groeide en er werden huizen gebouwd nabij het begijnhof, nieuwe straten botsten op de begijnhofmuren. Nabij de ijzeren poort werden lawaaierige drankgelegenheden gebouwd, en achter de kerk van het begijnhof werden huizen met een dubbelzinnig karakter opgetrokken. De liberalen wilden de begijnen verjagen met de muziek van Offenbach – uitgevoerd door een orkestrion¹³ – en met de andere goede dingen van de beschaving. De begijnen weken niet en richtten hun gebeden tot de heiligen. De grootjuffrouw liet missen lezen ter herinnering aan de heilige Begga. Toen duidelijk werd dat de begijnen de stad moesten verlaten, liet de hertog van Arenberg van zich horen¹⁴. De begijnen konden weldra hun intrek nemen in een nieuw begijnhof dat voor rekening van hun beschermheer werd opgetrokken.

Reizigers die de stad van de begijnen wilden bezoeken, moesten voorbij de kerk, het kerkhof en een omheind grasveld waarop rozelaars waren geplant en waar de begijnen linnen droogden en bleekten – aldus Herman Bang. Toen hij zelf de kerk bezocht, was ze leeg. Er lagen rijen gebedskussens, en de bezoeker liep langs de lessenaar van de grootjuffrouw. Nabij het koor bevonden zich, onder een blauw baldakijn, de ereplaatsen van de bisschop van Gent en de beschermheer van de begijnen, de hertog van Arenberg. De ruimte oogde vriendelijk en klaar.

De straten waren aangelegd in een waaiervormig patroon dat begon bij de kerk. Op het middaguur was er geen ziel te bespeuren. De bomen in de tuin-

tjes van de begijnen ritselden boven de rode muren. De deuren waren groen geschilderd en boven elke deur was er een nis met daarin een heiligenbeeld. Achter de muren bevonden zich de gotische [= neogotische] huisjes met erkers en torenspitsen, portalen en deuren met een boogvorm. Alles was opgetrokken in de stijl van een ver verleden. Herman Bang verwees ook naar de conventen en de kapellen met gekleurd glas en vensters met een boogvorm. Het begijnhof van Gent was een brok Middeleeuwen, opgetrokken door negentiende-eeuwse bouwmeesters. Volgens de reiziger waren de gebouwen mooier dan authentieke middeleeuwse huizen. (HD, p. 219) De hertog van Arenberg wilde de onfortuinlijke gebeurtenissen in het leven van de begijnen uitwissen door een nieuw begijnhof voor zevenhonderd inwoners te laten bouwen. Hier konden ze onder het milde bestuur van de grootjuffrouw hun levenswijze op passende wijze voortzetten, amper een vijftal minuten verwijderd van het drukke Gent. (HD, 220)

Bang – de zoon van een dominee – zocht de grootjuffrouw op om met haar over het leven van de begijnen te praten. Nadat hij was aangemeld, verscheen de grootjuffrouw in een zijdeur van de spreekkamer waar hij op haar wachtte. ‘Ze is niet mooi,’ schreef hij, ‘onder de witte kant vallen een benig voorhoofd, een scherpe neus en naar buiten staande voortanden op die de hangende lippen wegdrücken. Wanneer ze spreekt, verdwijnt haar kin in haar borst en de dunne snuitvormige lippen bewegen naar voren om de tanden te verbergen. En toch stuurt ze moeiteloos het gesprek, met de handen gevouwen in de schoot en de kin steeds dieper wegzakkend in de vele plooiën van haar kleed, tot op de hoogte waar de vrouwelijke anatomie gekenmerkt wordt door borsten.’ Ze sprak niet over de begijnen, maar over het Belgisch koningshuis en over de prinses van Wales die ze in Parijs had gezien. Ze beklagde de ex-keizerin en vertelde over een episode uit de oorlog van 1870¹⁵. De begijnen bekommerden zich toen om het lot van de gewonden.

Toen Herman Bang te kennen gaf dat hij over die episode al eerder had horen vertellen, liet de grootjuffrouw haar rozenkrans gedachteloos door haar vingers glijden. Daarna had ze het over diaconessen die gelijkaardig werk verrichtten¹⁶. ‘Ja,’ antwoordde de bezoeker, ‘maar diaconessen leggen geen gelofte af, en ze kunnen altijd naar hun vroeger leven terugkeren als ze dat willen.’ ‘Zoals wij,’ antwoordde de grootjuffrouw. Ook de begijnen waren vrij om te gaan, maar dat gebeurde slechts zelden. ‘Wanneer men in de nabijheid van God verkeert, verlaat men hem niet. De voorbije vijftig jaar hebben slechts twee begijnen het begijnhof verlaten, en ze hebben het geluk niet gevonden.’ (HD, 222)

Getroffen door de klank van haar stem, keek de bezoeker op naar de grootjuffrouw en zijn ogen ontmoetten die van haar die in een veld van fijne rimpels lagen. Diep in die grijze ogen lichtte een vlam op, maar haar oogleden verborgen snel die innerlijkheid. De bezoeker herinnerde haar aan de moeilijkheden met het stadsbestuur van Gent. De grootjuffrouw antwoordde hem met de evangelische uitdrukking dat ze niet wisten wat ze deden. Maar God had hun de hertog van Arenberg gezonden. Rond zijn portret in de spreekkamer hing een krans van immortellen en op een gouden plaatje werd zijn mecenaat herdacht.

‘Hij bouwde dit begijnhof voor ons en overleed. God hebbe zijn ziel,’ zei de grootjuffrouw. Op de vraag of de hertog in de kerk was begraven, antwoordde ze bijzonder strijdvaardig. Om de gezondheid van de begijnen niet in gevaar te brengen, mocht niemand in het begijnhof worden begraven, en omdat de begijnen maar zelden op een positieve instelling van het stadsbestuur mochten rekenen, konden ze alleen maar blij zijn met dat besluit. Ze voegde er enigszins ironisch aan toe dat men ‘heel Brussel’ in Laken aan de aarde toevertrouwde. ‘Gelukkig kon God zijn doden overal vinden.’ (HD, 223)

De grootjuffrouw gaf de bezoeker de toelating om ook andere huizen te bezoeken, en Herman Bang bezocht een van de conventen waar nieuwe begijnen enkele jaren samen doorbrachten vóór ze aanspraak konden maken op een eigen woning. De kamers waren sober ingericht en kraaknet. De tijd stond er stil, de inrichting en aankleding werden niet gewijzigd. Een van de begijnen vertelde aan Bang dat ze maar één verplichting moesten naleven. Ze moesten elke dag gedurende zeven uren bidden. De opmerking dat die verplichting veel tijd in beslag nam, wuifde de begijn glimlachend weg. Er gingen zestien uren in een dag, ‘en wat moesten ze met al die tijd aanvangen?’ (HD, 224) Men kon net zo goed bidden als praten. Door het glas in de deur zag men drie zusters onder een afdak bidden. Ze schommelden met gesloten ogen en mummelden – hun gebeden rolden halffluid uit hun mond. Het leek erop dat ze elkaar aflostten en wanneer een van hen stopte om te ademen, nam een andere het bidden over. Op die manier stroomde het gebed met wat haperingen voort alsof de biddende begijnen zichzelf in slaap wilden wiegen. Een van de begijnen had het echt warm gekregen en het zweet parelde op haar voorhoofd. Met de rug van haar hand veegde ze haar voorhoofd schoon, en nu en dan zakte haar hoofd wat weg terwijl ze bleef mummelen. Wanneer ze bijna indommelde, werd ze door de elleboog van een andere begijn gewekt.

De reiziger benadrukte op een wat eigenaardige manier dat hij alleen de waar-

heid vertelde. Hij kon immers gemakkelijk het begijnhof bevolken met jonge, ongelukkige vrouwen. Hij kon de begijnen als madonna's verbeelden of hen als Magdalena voorstellen. Het was helemaal niet moeilijk om het begijnhof te bevolken met vrouwen die schipbreuk hadden geleden en in hun zorgmoedige blikken een drama uit het verleden af te lezen. 'Maar omdat ik alleen de waarheid wil vertellen, kan ik de lezer niet ten dienste staan met dergelijke verhalen.' (HD, 225)

Er waren maar weinige jonge begijnen, en wat Herman Bang uit de trekken van de begijnen aflas – meestal hadden ze een gevuld gezicht met rode wangen – , was vooral een goedmoedige apathie. De meeste oudere begijnen hadden geen tanden meer. Met een half geopende mond keken ze naar de reiziger, vol slome verwondering, terwijl ze voort bleven bidden met hun tandenloze mond. Hier en daar ontwaarde Bang een novice – meestal met een grof gezicht onder de witte kap en met een plumpe gestalte. Hun kleding gomde hun jeugd uit. Maar de meesten waren oud en het vele bidden had hun onrust uitgewist, hun pijn verzacht en begeerte en gedachten met een laagje dauw bedekt. Het verlangen en het leven waren tijdens het langdurige bidden in slaap gewiegd. Maar vroeger, toen ze hier kwamen, vroeger toen ze hier rust en bescherming zochten, hoe was het toen? Dat was lang geleden. (HD, 226)

En toch waren ze nog altijd vrij: ze konden de gemeenschap verlaten, niemand zou hun tegenhouden. Maar, zoals de grootjuffrouw had verteld, waren er slechts weinig begijnen die het begijnhof de rug toekeerden, en ze liepen niet echt het geluk tegemoet. Wanneer de belofte niet volstond, was er nog altijd de schaamte. Wie durfde het aan de kap af te leggen en zich kwade blikken op de hals te halen? Het was gemakkelijker om te blijven bidden. In de kapel van de grootjuffrouw hing een schilderij dat een begijn in haar sterfbed verbeeldde. Ze had grove trekken, maar ze glimlachte tevreden. In haar gevouwen handen hield ze een gebedenboek en op haar voorhoofd lag een bruidskroon. Zo ziet het einde van een bruid van God in een begijnhof eruit. Herman Bang keek naar het werk, en na enige tijd was het alsof de lippen nog bewogen, alsof de overleden begijn nog steeds gebeden mummelde die zo veel levens in slaap hadden gewiegd. (HD, 227) Hoeveel werkkraft was op die manier niet verloren gegaan, en hoeveel levens had men zo aan de samenleving onttrokken? De reiziger dacht aan het afstompende leven met zijn lange dagen, met zijn morgengebed, de vele andere gebeden en de kleine intriges, de roddels, nog meer gebeden, nog een mis en nog meer roddels.

Men werd begijn, men was sterk en gezond, en men trad misschien toe om te

vergeten of boete te doen. En men werd opgeslorpt door de steeds eendere dagen. De gedachten werden uitgewist en een kwieke geest werd afgestompt. Onder een grauwe lucht zonder zon verdorde het leven. Zeven uur per dag werd er gebeden en twee uur per dag bracht men in de kerk door. Van die lange dag van zestien uur bleven er zeven over. Dan werd er kant geklost, genaaid en gebabbeld, maar waarover?

Vóór het altaar in de kapel zag Bang een geknielde begijn die met veel overgave aan het bidden was. Toen ze hem daarna voorbijliep, deed ze dat met een neergeslagen blik. Het was de eerste keer dat Bang een jonge vrouw zag. Ze was bleek en zorgelijke trekken tekenden haar gezicht. Ze was de vorige dag togetreden tot de orde. Over tien jaar zou ze een doffe blik hebben. Ze ging een zichzelf verschroeiend leven tegemoet. Een andre begijn vertelde de reiziger dat het meisje negentien was. Daarna verliet de schrijver het begijnhof – het was hem plots teveel, maar 's avonds keerde hij nog één keer terug. De begijnen trokken toen naar de kerk die in duisternis was gehuld. Na de mis gingen ze opnieuw naar huis en knielden voor het gedenkteken van de hertog van Arenberg. Ook als hij een grote zondaar was, zou zijn tijd in het vagevuur snel voorbij zijn – voor zijn onsterfelijke ziel had hij immers heel veel gebeden gekocht. De deuren gingen dicht, de dag was voorbij. Morgen begon een nieuwe dag, een dag zoals deze, een dag zoals alle dagen in het leven van de begijnen. 'Er zijn er, die zoiets leven noemen,' schreef Bang. (HD, 229) Misschien was voor de begijnengemeenschap nog een eeuwenlange toekomst weggelegd... Het aarzelend geformuleerde toekomstbeeld is intussen achterhaald. Er zijn geen begijnen meer, maar hun oude omgeving is nu beschermd erfgoed.

Herman Bang heeft op een voorzichtige maar eerlijke manier een samenlevingsvorm beschreven die men in Denemarken niet kende en daardoor op details gewezen die men in Vlaanderen nog amper zag. Gewoonte leidt tot vervlakking en vage contouren. Op geen enkel ogenblik heeft hij laten doorschemeren dat hij in een protestants gezin en een protestants land was opgegroeid. Zijn beelden en opmerkingen zijn soms vrij scherp, maar niet ongevoelig. Respect stond een realistische beschrijving niet in de weg. Wat hem opviel, heeft hij zonder valse bescheidenheid en zonder overdrijving verwoord. Zo konden zijn Deense lezers een verschijnsel ontdekken dat in eigen land niet gekend was. Vandaag kan men het verdwenen verschijnsel met verhalen als die van Bang en andere schrijvers kunnen herontdekken.

Romain John van de Maele

NOTEN

- ¹ A.P.M.. Geurts, 'Elders thuis. Noord-Nederlandse reizigers in Europese steden, 1815-1914', in: I. Bertels e.a. (red.), Tussen beleving en verbeelding. De stad in de negentiende-eeuwse literatuur, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2013, p. 267-291, waar 271.
- ² E. Rindom, 'Indledning', in: Herman Bang i udvalg, København, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Boghandel, 1930, p. 5-16; H. Stangerup & F.J. Billeskov Jansen, Dansk Litteraturhistorie, Bind 3, København, Politikens Forlag, 1966, p. 226-267.
- ³ V. Greene-Gantzberg, Herman Bang og det fremmede, København, Gyldendal, 1992, p. 13. Vivian Greene-Gantzberg had het over een bezoek aan de wereldtentoonstelling van 1880.
- ⁴ 'Nationale tentoonstelling', in: De Denderbode, 20 juni 1880, p. 2 en 19 september 1880, p. 2.
- ⁵ Herman Bang, 'En utrykt føljeton om mangt og meget', in: Herhjemme og derude, Kjøbenhavn, J.H. Schuboths Boghandel, 1881, p. 3-27. Verdere verwijzingen naar dit werk gebeuren als volgt in de tekst: HD met vermelding van de pagina.
- ⁶ Zie o.a. G. van Severen, 'Gent, stad der begijnhoven, Het St.-Elisabeth- of Oud Begijnhof. Het Klein Begijnhof O.L.-Vrouw ter Hoye', in: Toerisme in Oost-Vlaanderen, 1973, p. 24-29; G. Elias, 'Grootbegijnhof Sint-Amansberg. Op de koffie bij de Grootjuffrouw', in: Touring, juli-augustus 1998, p.12-14; P. Majérus, 'De begijnhoven in België: mythe en werkelijkheid', in: Tijdschrift van Dexia Bank, jrg. 54, nr. 213, 2000/3, p. 33-53 en A. Brumagne, 'De begijnhofpoorten zwaaien open', in: De Morgen, 29 september 2001, p. 35.
- ⁷ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/22164>; G. Deseyn, Gids voor oud Gent, Antwerpen/Weesp, Uitgeverij De Standaard, 1984, p. 391.
- ⁸ Elias, 'Grootbegijnhof Sint-Amansberg', p. 13.
- ⁹ Jozef II (1741-1790) was keizer van 1765 tot 1790. Hij was een verlichte despoot en zijn houding tegenover de kerk leidde ertoe dat hij Keizer Koster werd genoemd. De Jacobijnen waren politiek actief tussen 1789 en 1794 en streefden de verwezenlijking van de volkssoevereiniteit en de ondeelbaarheid van de Franse Republiek na.
- ¹⁰ K. Bædeker, Belgien und Holland. Handbuch für Reisende, Coblenz, Karl Bædeker Verlag, 1868 (10), p. 135. Gent werd uitvoerig voorgesteld van p. 123 tot p. 139. Het begijnhof kwam aan bod op p. 135-136.
- ¹¹ 'Der Genter Beginenhof, der bedeutendste in Belgien, bildet eine kleine Stadt für sich, mit Strassen, Plätzen, Thoren, eingeschlossen von Mauern und Gräben, über welche sechs Brücken führen.' Bædeker, Belgien und Holland, p. 136.
- ¹² Bædeker, Belgien und Holland, p. 56.
- ¹³ Een orkestrion is een kabinetorgel dat de instrumenten van een orkest nabootst. In Vlaanderen wordt vaak het woord dansorgel gebruikt; in het begin van de negentiende eeuw leverden de firma's Mortier en Decap uit Antwerpen heel wat orgels aan foorkramers en dansalen.
- ¹⁴ Engelbert August van Arenberg (1824-1875) was het laatste lid van het huis van Arenberg dat een erfelijke machtspositie uitoefende. Hij was actief als politicus en stond bekend voor zijn mecenaat. Van Arenberg overleed in het naar zijn geslacht genoemde kasteel in Heverlee, en heeft nooit in het huis gewoond dat voor hem in het nieuwe groot begijnhof van Gent werd gebouwd.
- ¹⁵ De grootjuffrouw had het over de Duits-Franse oorlog en de nederlaag van Napoleon III in de slag bij Sedan (1870). Mede onder invloed van Napoleon III was Maximiliaan van Oostenrijk keizer van Mexico geworden, maar hij werd in 1867 – na een staatsgreep –

geëxecuteerd. De ex-keizerin was zijn gemalin Charlotte van België die in 1927 in Meise is overleden.

- ¹⁶ Een diacones was een protestantse verpleegster die de verpleging als liefdewerk verrichtte. Diaconessenhuizen waren ziekenhuizen waar diaconessen werkzaam waren. Dit verschijnsel is afkomstig uit Duitsland, waar het in 1836 door dominee Theodor Fliedner (1800-1864) werd ingesteld. In Denemarken bestaan nog steeds scholen waar de verpleegkundige opleiding wordt gekoppeld aan de opvattingen van het diaconessenwezen (Filadelfia, Dianalund, Diakonhøjskolen in Århus en Diakonissenstiftelsen Diakonissestiftelsen in Frederiksberg).
-